

Monilukutaitoa ja katsomusdialogia kaikilla aisteilla

Ikonen Essi

Tämä teksti pohjautuu Marjo Räsänen tekstiin Visuaalisen kulttuurin monilukutaito, joka on julkaistu OPS 2016 kuvataiteen tukimateriaaleissa. Marjo Räsänen on tarkastanut ja hyväksynyt tekstin.

Visuaalisen kulttuurin monilukutaito

Visuaalisuudella on merkittävä asema nykykulttuurissa. Visuaalisen kulttuurin tuotteet suuntaavat ihmisen havaintoja ja muokkaavat käsitystä maailmasta ja itsestä. Ne vaikuttavat myös siihen, miten asetumme dialogeihin toistemme kanssa. Visuaalisen kulttuurin lukutaidon kehittäminen parantaa mahdollisuuksiamme olla vuorovaikutuksessa ja vaikuttaa ympäristöömme.

Koulujärjestelmämme on pitkään painottanut kirjallista ilmaisua. Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteissa korostetaan aiempaa enemmän erilaisten viestinnän ja tietämisen tapojen merkitystä ja tasa-

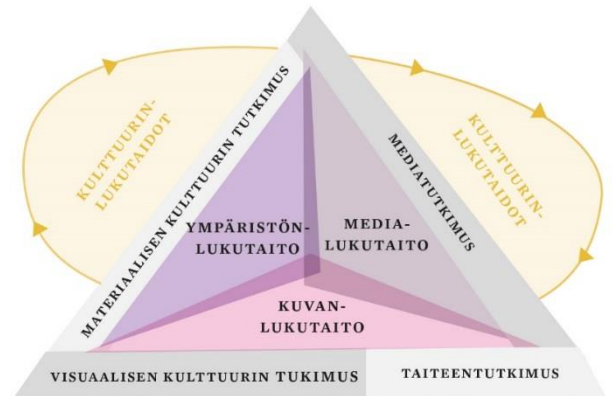
arvoisuutta. Tavoitteena on **monilukutaito**, jolla tarkoitetaan erilaisten tekstien (sanat, numerot, kuvat, äänet, liikkeet ja näiden yhdistelmät) tulkitsemisen, tuottamisen ja arvottamisen taitoja sekä kykyä hahmottaa eri tiedonalojen tapoja lähestyä ja tutkia maailmaa. Taustalla on sosiosemiotiikan ajatus multimodaalisuudesta, eli siitä, miten informaatiota käsitellään erilaisten symbolijärjestelmien ja tutkimusstrategioiden kautta.

Kuva 1. Sosiosemiotiikan ja taideperustaisen tulkinnan multimodaalisuus. Räsänen 2015, 18

Visuaalisen kulttuurin yhteydessä voidaan puhua kolmenlaisista ”lukutaidoista”. Kaikissa lukutaidoissa korostetaan vastaanottajan kokemusta kuvasta.

Kuvanlukutaitoa käytetään usein yleisterminä kaikkien visuaalisen kulttuurin tuotteiden tulkinnessa. Joskus sillä viitataan pelkästään kaksiulotteisiin kuviin, erityisesti taiteeksi kutsuttuihin teoksiin. Luonnonympäristön, rakennusten, esineiden, vaatteiden jne. yhteydessä puhutaan **ympäristönlukutaidosta**. **Medialukutaidon** yhteydessä painotetaan viestin lähettäjän ja välineen merkitystä.

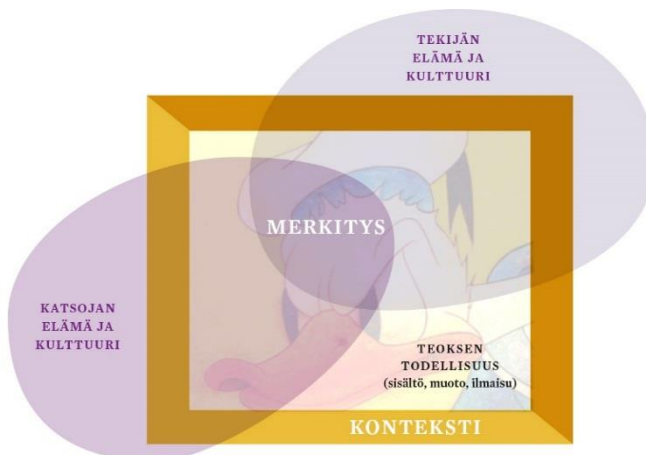
Kuvio 2. Visuaalisen kulttuurin monilukutaidon osa-alueet. Räsänen 2015. s.185

Visualisoituneessa kulttuurissamme ympäristön kuvat liittyvät jokaiseen oppiaineeseen.

Uskonnonopetuksessa visuaalisen kulttuurin tarkastelussa lähdetään liikkeelle oppilaiden *oman uskontoperinteen kuvakulttuureista sekä tarkastellaan oppilaan lähiympäristössä esiintyviä kuvia uskonnon näkökulmasta*. Lähiympäristöstä katse suuntautuu koko maailmaan ja tarkastellaan *muiden kulttuurien ja uskontojen kuvakulttuureja ja sekä taidetta ja mediaa uskonnon näkökulmasta*.

Kulttuurinen ja katsomuksellinen moninaisuus kuvien lukemisen lähtökohtana

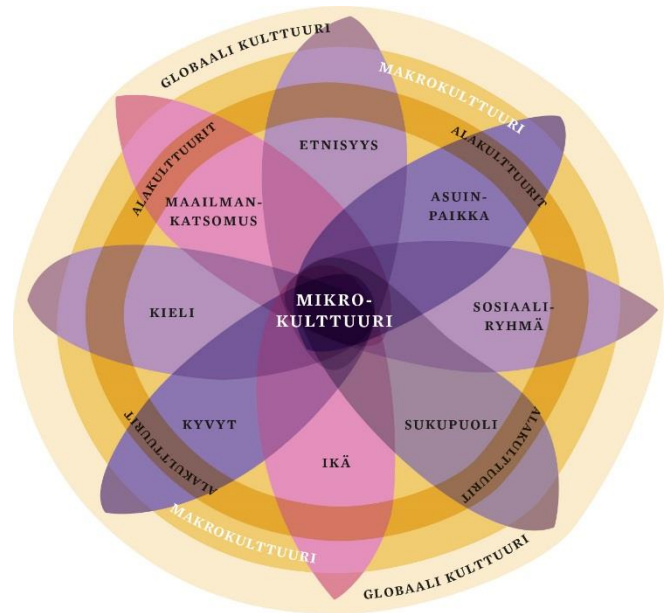
Visuaalisen kulttuurin monilukutaitoon kuuluu myös kyky tulkita kuvia suhteessa niiden tekijän ja katsojan kulttuuri-identiteetteihin ja arvoihin. Visuaalisen kulttuurin monilukutaito auttaa näin myös ymmärtämään

Kuva kulttuurien välisenä siltana. Räsänen 2015, 168

monimuotoisia kulttuurisia viestinnän muotoja ja kehittää kykyä tarkastella asioita monista eri näkökulmista, mikä on keskeinen yhdessä elämisen taito monikulttuurisessa ja moniuskontoisessa yhteiskunnassa. Visuaalisen kulttuurin monilukutaito luo siis pohjaa dialogiselle vuorovaikutukselle eri yksilöiden ja ryhmien välillä.

”Monikulttuurikukka” havainnollistaa erilaisten viiteryhmiä vaikutusta yksilön kokemuksiin ja toimintatapoihin. Jokainen oppilas muodostaa oman mikrokulttuurinsa, joka muokkautuu vuorovaikutuksessa erilaisten osakulttuurien kanssa. Ne muodostuvat sukupuolen, iän, kielen, kykyjen, sosiaalisen aseman, asuinpaikan, maailmankatsomuksen ja etnisyyden pohjalta. Yksilön *kulttuuri-identiteetti* muuttuu jatkuvasti ja vaihtelee eri konteksteissa (esim. aika, paikka, vuorovaikutustilanne). Olemme kaikki jo lähtökohtaisesti monikulttuurisia.

Kulttuuri-identiteetin rakentuminen. Räsänen 2015, 211

Monikulttuurikukan avulla oppilas voi tarkastella visuaalisen kulttuurin vaikutuksia omassa elämässään. Sitä voidaan käyttää myös välineenä lähestyttäessä niitä arvoja ja uskomuksia, joita eri osa- ja alakulttuurit välittävät. Oppilaiden kanssa voidaan tarkastella mm. sitä, miten kuva asettuu suhteessa minun maailmankatsomukseeni, ikääni tai sukupuoleeni. Kenen äänellä kuva puhuu, kenen arvoja ja uskomuksia se välittää? Miten uskonnolliset symbolit tulkitaan ja ymmärretään eri konteksteissa? Minkälaisia mielikuvia kuvat luovat uskonnoista ja katsomuksista? Muiden käyttämiä visuaalisia symboleja tutkimalla oppilas omaksuu uusia keinoja, joilla hän voi ilmaista itseään ja vaikuttaa elämäänsä.

Erilaisten ryhmien visuaalisen kulttuurin tutkiminen on hyvä tapa edistää kulttuurisen moninaisuuden arvostamista. Kun sekä tekijän että vastaanottajan elämä ja ajatukset tuodaan tarkastelutilanteeseen, toimivat *kuvat siltana yksilöiden ja kulttuurien välillä*. Asioiden lähestyminen toisten olosuhteista käsin luo perustaa ihmisoikeuksia kunnioittavaan maailmankansalaisuuteen. Kun oppilas oppii tarkastelemaan omaa ympäristöään ja nykytaidetta suhteessa erilaisten kulttuuriryhmien eri aikoina tekemiin visuaalisiin tuotteisiin, hänen henkilökohtainen suhteensa taiteeseen, muuhun visuaaliseen kulttuuriin sekä eri kulttuurien katsomusperinteisiin syvenee.

Kohti kokonaisvaltaista kuvanlukuprosessia

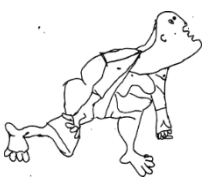
Lue kuvaa –materiaali ohjaa kokonaisvaltaiseen kuvanlukuprosessiin, jossa identiteettityö ja ympäröivän kulttuurin tarkastelu kietoutuvat toisiinsa. Työskentely kuvan äärellä johdattaa dialogiin kuvan tekijän ja hänen maailmansa kanssa sekä luo tilaa moniääniselle katsomusdialogille oppilasryhmän kesken.

Kuvien tuottamista ja tulkintaa ei eroteta toisistaan, vaan ne ovat rinnakkaisia, toisiaan tukevia toimintoja. Omien kuvien tuottaminen auttaa oppilaita huomaamaan, miten tekniikka ja ilmaisukeinot sekä tekijän ja vastaanottajan taustat vaikuttavat kuvien sisältöön, havaitsemiseen ja tulkintaan. Oma tuottaminen siis syventää kuvan tulkintaprosessia ja edistää syväoppimista.

Tehtävissä tutustutaan erilaisiin kuvailmaisun tapoihin sekä tarkastellaan erilaisia kuvantuottamisen tavoitteita. Tehtävät johdattavat oppilaita mm. pohtimaan kuvien roolia vallitsevien arvojen tukemisessa ja niiden vastustamisessa. Oppilaat voivat esimerkiksi harjoitella kuvanmuokkausta tuottamalla kantaaottavia kuvia tai kulutuskäytäntöjä kritisoivia vastamainoksia. Oman mielipiteen voi ilmaista vaikkapa taidehistoriasta tuttuja teoksia muuntelemalla. Kuvia tuottamalla oppilaat huomaavat, että myös heillä on mahdollisuus vaikuttaa asioihin visuaalisen kulttuurin avulla. Kuvatulkinta edistää siis yhtä lailla kuvista nauttimista kuin kriittisen ajattelun kehittymistä ja aktiivista kansalaisuutta.

Lue kuvaa –materiaalin kuvat on valittu siten, että ne avautuvat luontevasti katsomuksellisten teemojen käsittelyyn. Kuvat edustavat pääosin ns. korkeakulttuurin tunnettuja teoksia. On kuitenkin yhtä tärkeää tarkastella arjen kuvia ja oppilaiden omia kuvia kuin korkeakulttuurin tuotteita, sillä ne heijastavat erilaisten kulttuuristen ja katsomuksellisten ryhmien arvoja ja toimintatapoja. Kun opetuksessa lähdetään liikkeelle oppilaille merkityksellisistä kuvista, he voivat hyödyntää vahvuuksiaan ja itseään kiinnostavia sisältöjä osallistumisessa ja vaikuttamisessa.

Materiaalissa hahmoteltua kuvan lukemisen mallia voidaan soveltaa myös muihin kuin materiaaliin valittuihin kuviin. Tehtävät ohjaavat asteittain syvenevään kuvan lukemiseen prosessiin. Niitä voi kuitenkin varioida ja valikoida oppilasryhmän tarpeiden sekä oppimisen tavoitteiden mukaan.

Tehtävätyypit:

Koe ja kuvaile –tehtävät sopivat kaikille ikäryhmille eivätkä vaadi erityisiä taitoja tai tietoja. Kuvaa tarkastellaan moniaistisesti pohtien sen herättämiä ajatuksia ja tunteita.

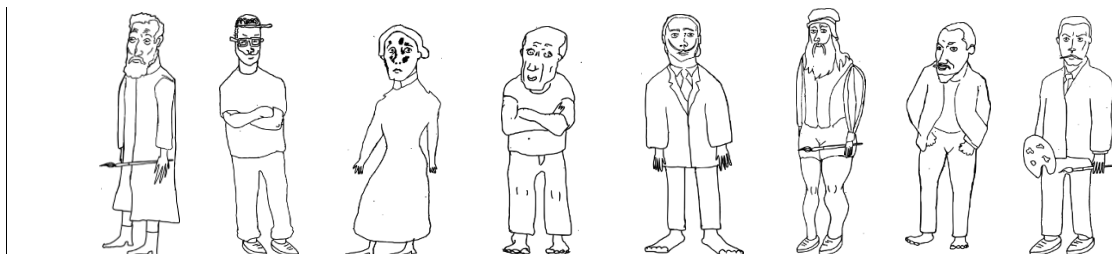
Lue ja tulkitse -tehtävissä tutkitaan, miten kuvan tekijän elämäntilanne ja tavoitteet ovat vaikuttaneet kuvaan sekä pohditaan omaa suhdetta kuvaan ja sen välittämiin viesteihin.

Tuota kuvaa –tehtävissä syvennetään ymmärrystä sekä kuvasta että itsestä tuottamalla oma tulkinta kuvasta. Tuotosten yhteinen tutkiminen syventää dialogia oppilasryhmän jäsenten välillä.

Ideota monialaiseen työskentelyyn –tehtävissä kuva toimii ilmiöoppimisen alustana. Mallitehtävissä on esimerkkejä siitä, miten kuva voi toimia monialaisen työskentelyn jäsentäjänä ja kokoajana.

Lähteet:

Ikonen, E. ja Putkonen, N. 2017 Kuvien käyttö uskonnonopetuksessa. Teoksessa Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) Uudistuva uskonnonopetus. Helsinki: Kirjapaja.

Kaartinen, T. 2015 (toim.). Monilukutaito kaikki kaikessa. Tampere: Tampereen yliopiston normaalikoulu.
Verkkajulkaisu: <https://tampub.uta.fi/handle/10024/98047>

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus Verkkajulkaisu:
http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf [viitattu 11.5.2017]

Räsänen, M. 2016 Visuaalisen kulttuurin monilukutaito. OPS2016 kuvataiteen tukimateriaalit. Edu.fi.
Verkkoaineisto: http://www.edu.fi/perusopetus/kuvataide/ops2016_tukimateriaalit/visuaalisen_kulttuurin_monilukutaito. [viitattu 11.5.2017]

Räsänen, M. 2015. Visuaalisen kulttuurin monilukukirja. Helsinki: Aalto-yliopisto.

Räsänen, M. 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Räsänen, M. 2000. Sillanrakentajat. Kokemuksellinen taiteen ymmärtäminen. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Kuvalähteet:

Kaaviot teoksesta:

Räsänen, M. 2015. Visuaalisen kulttuurin monilukukirja. Helsinki: Aalto-yliopisto. Kuvioiden suunnittelu Marjo Räsänen, graafinen toteutus Sanna-Reeta Meilahti.

Kuvituskuvat:

Antti Huotari, 2017.